

Murrikin punaiset sisarukset

Seppo Zetterberg

Erkki Tuomioja: *Häivähdys punaista. Hella Wuolijoki ja hänen sisarensa Salme Pekkala vallankumouksen palveluksessa. Suomentanut Heikki Eskelinen. Tammi, 2006. 425 s.*

Dosentti Erkki Tuomioja on kirjoittanut kaksiselämäkerran isoäidistään Hella Wuolijoesta ja tämän sisaresta Salme Pekkala. Hellanhan

me tunnemme, mutta Salme-sisaresta emme tiedä paljonkaan. Kirjassakin Hella Wuolijoki saa leijonanosa paitsi yhteiskunnallisen ja kulttuurisen painokkuutensa myös häntä koskevan laajan lähdeaineiston takia. Kirjan lukemisen jälkeen Hellan kuva on yhä monipuolisempi ja kiinnostavampi, kun taas pikkusisko Salme häviää kamppailun roimasti, vaikka Tuomioja pys-

tyy niukoista lähteistä huolimatta puhaltamaan häneenkin henkeä.

Kirjan alaotsikko kuvaa hyvin kohteitaan, mutta pääotsikko jää turhan haaleaksi; Hella ja Salmessa kun punaisuus ei ollut pelkkää häivähdystä.

Hella Wuolijoki syntyi Ella Murrik -nimisenä valistuneeseen virolaisperheeseen 1886, ja Salme oli vuorossa 1888. Kymmenkunta vuotta myöhemmin perhe muutti Valgan kaupunkiin, jonka halki nykyisin kulkee Viron ja Latvian raja. Perheessä tyttöjen kotikieli oli alkuun saksa, sitten viro, ja näin valettiin pohja heidän hyvin monipuoliselle kielitaidolleen, jota kouluvuodet Tartossa vielä vankistivat. Niinpä he aikanaan osasivat näiden kielten lisäksi myös venäjää, ranskaa, englantia, ruotsia ja suomea.

Hellan elämään astui Tarton kouluvuosina tuttavuus nimeltään Jaan Tõnison, *Postimees*-lehden toimittaja, politisoituvan virolaiskansallisen liikkeen yksi johtohahmo ja sittemmin itsenäistyneen Viron valtionpäämies, *riigivanem*, ja moninkertainen ministeri. Yhteys säilyi toiseen maailmansotaan saakka. Tuttu juttu on ollut Ellan ja 18 vuotta vanhemman toimittaja-poliitikon ystävyys, mutta Tuomioja tulkitsee suhteen vielä vahvemmaksi, yhteiseksi rakkaudeksi, joka olisi virinnyt Ellan ollessa 15-vuotias koulutytty.

Kirjoittaja käsittelee tyylikkäästi niin Ellan ja Salmen Tarton-aikaa kuin Hella muuttuvan Ellan suomalaistumista ja kummankin tytön kääntymistä sosialismiin. Esimerkiksi Ellalla ei ollut ollut minkäänlaisia yhteyksiä orastavaan virolaiseen työväenliikkeeseen, eikä aluksi suomalaisenkaan sosialismiin. Jo ensimmäisellä käynnillään Suomessa 1903 Ella oli päättänyt jatkaa opintojaan Suomessa, ja hän valmistui Helsingin yliopistosta 1908.

Opiskeluvuosina, jotka sijoittuivat Venäjän vuoden 1905 vallankumouksen ympärille, Hella sai kosketukseen suomalaisiin, virolaisiin ja venäläisiin vasemmistolaisiin, ja arpa oli heitetty. Seurasi avioliitto Sulo Wuolijoen kanssa, ja Vappu-tytär syntyi 1911. Nuoren virottaren kääntymys sai Aino Kallaksen huokailemaan puolisolleen Oskarille, miten Hella Murrik on ”vallankumouksellinen, hän on aktiivisesti mukana, pitää yhteyttä venäläisiin, puhuu jo vankilasta (ja siitä, että vankilassa olisi aikaa kirjoittamiseen!). Olen peloissani hänen puolestaan.”

Salme Murrik karkasi 17-vuotiaana Tartosta ja hankkiutui omin päin Moskovaan. Sieltä hän siirtyi, tai pakeni, kumouspuuhiensa takia Siperiaan, mutta muutti sittemmin terveyttään hoitamaan

Suomeen ja avioitui 1913 Eino Pekkalan kanssa. Salmesta tuli sittemmin kiivas marxilainen. Tuomiojan osuvan luonnehdinnan mukaan ”Hella vain kasteli varpaitaan marxilaisuudessa”, mutta Salme suorastaan ui siinä. Vuoden 1917 lokaan vallankumouksen jälkeen Salme ei pitänyt itseään pelkästään marxilaisena vaan marxilais-leniniläisenä, kun taas Hella ei koskaan hyväksynyt tätä määrettä omalle kohdalleen.

Salongin ja Niskavuoren valtatar

Hella Wuolijoessa oli pontta moneen lähtöön. Vahvimmin hänen profiilissaan erottuu liikemainen ja kirjailija, sittemmin myös poliitikko. Jo ennen Suomen itsenäistymistä Hella kävi kauppaa amerikkalaisen Grace Companyn kanssa ja osti siltä muun muassa 50 000 tonnia viljaa senaatin agenttina. Kun liiketoimet laajenivat, Hellan valttina olivat hyvät kontaktit niin länteen kuin uuteen Neuvosto-Venäjään – ja tietenkin vanki-kielitaito.

Esimerkiksi Edvard Gyllingin avulla Wuolijoki sai neuvostohallitukselta puunostokonsession Karjalan tasavallassa, ja niin tähän kuin muihinkin talouspuuhiinsa hän oli jo aiemmin perustanut Carelia Timber Co:n. Pian puutavarakauppialla oli muitakin yrityksiä. Vuonna 1931 hänestä tuli neuvostoliittolaisomistaisen Suomalainen Nafta -nimisen firman sivutoiminen johtokunnan puheenjohtaja. Rahaa tuli ja meni reippaasti.

Syksyllä 1918 Hella ryhtyi pitämään kuuluisaa kirjallis-poliittista salonkia, ja kun hän 1920 hankki Iitistä Marlebäckin kartanon, siitäkin tuli moni-ilmeinen kokoontumispaikka – aina Olavi Paavolaista ja Bertolt Brechtiiä myöten. Salongissaan Hella kohtasi muun muassa Britannian entisen Pietarin-laivastoasiamiehen Harold Grenfellin, joka laivastosta erottuaan toimi hänen kauppakumppaninaan ja asiamiehenään Britanniassa, ja avioliittoakin harkittiin.

Suomen kansa tuntee Hella Wuolijoen kuitenkin ennen kaikkea kirjailijana, jona hän pysytti itselleen vankan monumentin. Kynäily oli alkanut jo Tarton-vuosina milloin runojen ja kertomusten rustaamisella, milloin lehtijuttujen kirjoittamisella.

Liikenaisena Wuolijoki oli hankkinut ja menettänyt rahaa, ja kun hän Aunuksen Puun haaksirikon jälkeen 1931 ryhtyi vakavissaan kirjalliseen työhön, hän teki sen taloudellisen pakon takia. Alkuun hän kirjoitti viroksi, mutta siirtyi sitten suomeen. Leipäläjinä olivat näytelmät, ja niis-

tä *Niskaavuoren naiset* kehkeytyi kaikkien aikojen suosituimmaksi suomalaiseksi näytelmäksi. Tuotanto oli runsasta, mihin lienee auttanut sekin, että kirjailijatar käytti 1930-luvulta lähtien apunaan sihteereitä, joille hän saneli näytelmänsä vuoteessa lojuen.

Hella Wuolijoen poliittinen toiminta toisen maailmansodan aikana on tullut tutkimuksessa jo aiemmin tarkastelluksi, mutta Tuomioja tuo tähänkin osioon uusia sävyjä, samoin kuin Wuolijoen ja Jaan Tönnissonin yhteyksiin Virolle dramaattisina vuosina 1939 ja 1940. Vielä 29. toukokuuta 1940 he kävivät puhelinkeskustelun.

Sotavuosina Wuolijoki oli viranomaisten tarkailussa, ja toukokuussa 1943 hänet pidätettiin ja tuomittiin maanpetoksesta elinkautiseen vankeuteen. Vapaus kuitenkin koitti jo syyskuussa 1944 Moskovan välirauhansopimuksen tullessa voimaan. Vankeuden kuukausista meidän on kiittäminen hänen kiinnostavaa muistelmasarjaansa, joka piirryi paperille muistista, ilman asia-kirjoja ja muistiinpanoja.

Työnsi nenänsä joka paikkaan

Sodan jälkeen Hella Wuolijokea odotti vielä yksi ura, toiminta Yleisradion johdossa, mitä vuosikymmenten aikana on muisteluksissa runsaasti kuvattu. Pääjohtaja oli kiinnostunut erityisesti teatterista ja vakavasta musiikista, ja näiden lisäksi hän suosi asiaesitelmiä, Pienoisparlamenttia ja ”puhuvaa sanomalehteä”, jossa hän itse aktiivisena osallistujana luki itse laatimiaan pääkirjoituksia. Wuolijoen persoona olikin muheva kasvualusta narsismille. ”Hänellä oli melkeinpä lapsellinen tapa työntää nenänsä joka paikkaan ja tarjoilla mielipiteitään kaikesta mahdollisesta, olipa niitä kysytty tai ei”, Tuomioja toteaa. Pääjohtajaan ja hänen kauttaan koko Yleisradioon kohdistuneen kasvavan kritiikin takia pääjohtaja joutui katkerana eroamaan 1949.

Salme-sisar jää kirjoittajasta riippumattomista syistä huomattavasti isoasiskoa vähemmälle – kukapas nyt Hellan kanssa pystyisi kilpailemaan! – eikä hän oikein astu ihmisenä ulos kirjan sivuilta. Vaikean lähdetilanteen asettamissa rajoissa Tuomioja kuitenkin saa kiinnostavia tietoja irti Salmen roolista esimerkiksi Britannian

kommunismien synnyssä. Hänet näet lähetettiin Kominternin edustajaksi Britanniaan, jossa hän 1924 solmi avioliiton intialais-ruotsalaisen Rajani Palme Duttin kanssa.

”Myöhemmin Salme Pekkala kuvattiin vakiintuneen käytännön mukaisesti Ison-Britannian kommunistisen puolueen perustajajäseneksi, mutta tämäkin näyttää kuuluvan jälkikäteen kehiteltyihin yrityksiin rakentaa hänelle vahvaa taustaa”, Tuomioja summaa isotätinsä roolin.

Huolellisesti tehty tietokirja

Jokunen epätarkkuus pisti kirjassa silmään. Nykytietämyksen mukaan Jaan Tönnisson teloitettiin Tallinnassa 1941 eikä hän siis olisi kuollut neuvostoliittolaisessa vankilassa 1942, ja Tarton yliopiston kukoistuskausi alkoi, kun se avattiin Venäjän imperiumissa uudelleen 1802 eikä 1810.

Heikki Eskelisen englanninkielisestä käsikirjoituksesta suomentama teksti on nykyaikana harvinaista herkkua – tyylikästä ja moitteetonta suomenkielistä asiaproosaa. *Häivähdys punaista* onkin sellainen kuin hyvän, huolellisesti tehdyn tietokirjan pitääkin olla. Lukijaa palvelevat muun muassa keskeisistä toimijoista kirjoitetut elämäkertatiedot. Lähde- ja kirjallisuusluettelon ulkomaisten arkistojen merkitsemisessä on joitakin horjahduksia. Esimerkiksi useimmat ”kokoelmiksi” merkitys yksityisarkistot ovat ”arkistojia”, ja Viron arkistoaineistosta puuttuvat fondien numerot.

Ammattihistorioitsijana – ja luonteelleenkin uskollisena – Erkki Tuomioja käsittelee kohteitaan kriittisesti päästämättä sukulaisuutta häiritsemään. Hella Wuolijoesta piiryy monipuolinen ja kirpeä kuva niin julkisuuden tantereilta kuin yksityiselämästä, omine heikkouksineen ja luonteensa erikoisuuksineen. Hän ei esimerkiksi – näin Tuomioja ounastelee – ollut halukas majoittamaan karjalaisia evakkoja Marlebäckiin ja myi siksi tilan. Tämä ja monet muutkin esimerkit ilmaisevat ”Hella Wuolijoen muita ihmisiä kohtaan osoittaman audiuden valikoivan luonteen ja rajoittuneisuuden”.

Kirjoittaja on Jyväskylän yliopiston yleisen historian professori.